

Ібатуллін Ш. І.,
д.е.н., проф., акад. НААН^{1, 2},

Сакаль О. В.,
д.е.н., с.н.с.^{1, 2},

Крупін В. Є.,
кандидат економічних наук, ад'юнкт²,
¹Інститут землекористування НААН України
м. Київ, Україна,

²Інститут розвитку села та сільського господарства, Польська академія наук (IRWiR
PAN)
м. Варшава, Польща

ТЕНДЕНЦІЇ І ВИКЛИКИ, ПОВ'ЯЗАНІ ІЗ СТАНОМ ДОВКІЛЛЯ Й ЕКОЛОГІЧНИМИ РИЗИКАМИ НА СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЯХ, У ПРОДОВОЛЬЧОМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ТА ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННІ УКРАЇНИ

Стан довкілля, біотичних та абіотичних факторів прямо й опосередковано впливає на добробут і потенціал розвитку сільських територій, продовольче забезпечення, стан здоров'я людей і тварин, як у локальному, так і регіональному й глобальному масштабі, у поточній і віддаленій перспективі. Належний стан довкілля та прийнятний рівень екологічних ризиків на сільських територіях, у продовольчому забезпеченні та у доступі до землі з точки зору базових прав людини – на їжу, добробут за місцем проживання, використання природних ресурсів – означає відсутність загрози здоров'ю людей та екосистем, належному задоволенні потреб у воді, енергії, чистому повітрі й безпечній і калорійній їжі, за умови зміни клімату та необхідності боротьби з такими змінами, і пов'язаний із підвищенням суспільного добробуту.

Наші дослідження у рамках виконання проєкту “rUAR: Rebuild Rural Ukraine” свідчать про те, що у довоєнний період стан довкілля в Україні характеризувався як незадовільний, рівень екологічних ризиків був високим, а в поточних умовах війни ситуація значно погіршилася, характеризуючись такими тенденціями, зокрема:

1. Зміни у землекористуванні:
 - нераціональна структура угідь, інтенсивна урбанізація, а отже, скорочення продуктивних сільськогосподарських угідь, трансформація земель із сільськогосподарського призначення, насамперед, у забудовані землі;
 - висока частка розораності території;
 - низька частка екологічностабілізуючих угідь, що призводить до нестійкості агроландшафтів і зниження продуктивності земель у довгостроковій перспективі й якості вирощуваної продукції;
 - знеліснення, що спричиняє порушення пожезахисних та інших (водорегулюючих і водоочисних тощо) функцій лісових екосистем;
 - деградація пожезахисних лісових смуг;
 - недотримання обмежень у використанні земель (відповідно до чинного законодавства [3] це, зокрема, порушення заборон на провадження окремих видів діяльності; на зміну цільового призначення земельної ділянки,

ландшафту; умов будівництва і т. ін.; природоохоронних вимог або виконання визначених робіт; прав інших людей (місцевих жителів) на полювання, вилов риби, збирання дикорослих рослин на земельній ділянці в установлений час і в установленому порядку; обов'язку щодо утримання та збереження полезахисних лісових смуг);

- засмічення земель, збільшення площ полігонів побутових відходів, розміщення стихійних звалищ;

- відсутність програм і заходів відтворення потенціалу продуктивності земель; інших природоохоронних програм.

2. Інтенсифікація сільськогосподарського виробництва:

- нераціональна галузева структура сільського господарства – переважання рослинництва;

- невиконання вимог щодо дотримання сівозмін, вирощування монокультур, що зумовлює зниження еколого-економічної ефективності сільськогосподарського виробництва внаслідок зниження родючості ґрунтів, погіршення стану природних й агроландшафтів;

- несталі практики землеробства; техніко-технологічні порушення;

- забруднення водних ресурсів із сільськогосподарських джерел через порушення технології застосування, зберігання, контрафактних, відсутність встановлених уразливих зон і т. ін.

3. Зміна клімату:

- поширення процесів опустелювання й суховіїв, посух і пилових бур;
- невідповідність техніки і технологій цілям боротьби зі зміною клімату;

- дефіцит водних ресурсів для пиття і зрошення;

- необхідність зрошення, але мають місце і проблеми із меліоративною інфраструктурою – інституційного та модернізаційного характеру;

- посилення вразливості екосистем до природних і біологічних небезпек. Сезонні зміни погоди та екстремальні погодні явища можуть призвести до періодів повеней або посухи, які зумовлюють спалахи захворювань серед людей або тварин [1].

4. Втрата біотичного й ландшафтного різноманіття:

- порушення природних оселищ, зниження чисельності вразливих популяцій та їх вимирання;

- порушення й деградація екосистем через нераціональну структуру агроландшафтів, внаслідок вирубування, лісових пожеж та пожеж на інших екологічностабілізуючих угіддях. Тоді як екосистеми забезпечують критично важливі послуги для забезпечення базових прав людини, у т. ч. здоров'я населення;

- недотримання природоохоронних обмежень у використанні земель;

- порушення екологічних стандартів, норм і правил;

- поширення інвазійних рослин і тварин.

5. Інші антропогенні чинники виснаження природних ресурсів, забруднення та деградації довкілля:

- забруднення ґрунтів та інших компонентів довкілля радіонуклідами внаслідок Чорнобильської катастрофи;
- інші техногенні катастрофи.
- 6. Вплив воєнних і бойових дій:
 - забруднення, засмічення земель внаслідок бойових і військових дій (замінованість, механічне засмічення рештками, забруднення хімічними речовинами від снарядів, механічне пошкодження поверхні землі тощо).
 - вилучення продуктивних площ під військову інфраструктуру;
 - трансформація природного ландшафту внаслідок військових дій чи інших воєнно-технічних заходів;
 - втрати екосистем внаслідок бойових і військових дій.

Перелічені тенденції і їх причинно-наслідкові зв'язки мають нелінійний характер, генеруючи позитивні або негативні синергетичні ефекти, що й обумовлює труднощі у їх врахуванні в рішеннях у сфері аграрного і сільського розвитку. Проте орієнтація заходів в аграрній політиці і сільського розвитку на подолання небажаних тенденцій та ефектів дає можливість досягти значних суспільних вигод на основі соціально-екологічного балансу – гармонійної рівноваги за підходом [2] One Health у системі людина-тварина-довкілля, забезпечуючи рівний доступ до простору і природних ресурсів, у т. ч. землі, біорізноманіття та збереження екосистем.

Дослідження виконано в проєкті “Substantiation and measures for implementation of a human rights-based integrated approach to rural development, food security and land policy in post-war rebuilding of Ukraine” (скор. “rUAr: Rebuild Rural Ukraine”), фінансованому в рамках програми “Long-term program of support of the Ukrainian research teams at the Polish Academy of Sciences carried out in collaboration with the U.S. National Academy of Sciences with the financial support of external partners”.

Список використаних джерел

1. Berthe F. C. J. et al. Operational framework for strengthening human, animal and environmental public health systems at their interface. Washington, D.C. : World Bank Group. <http://documents.worldbank.org/curated/en/703711517234402168>
2. The One Health Definition and Principles Developed by OHHLE. WHO, 2023. URL: https://cdn.who.int/media/docs/default-source/one-health/ohhlep/one-health-definition-and-principles-translations.pdf?sfvrsn=d85839dd_5&download=true
3. Земельний кодекс України від 25.10.2001 № 2768-III Дата оновлення: 01.01.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text>

Trends and challenges related to the state of the environment and ecological risks in rural areas, food supply, and land use in Ukraine

Abstract *The paper substantiates the cause-and-effect relationships and, employing the One Health approach, identifies negative trends in the impact of land use practices, agricultural production, climate change, biodiversity loss, and other anthropogenic factors on food security and access to land in the context of fundamental human rights. It highlights that war exacerbates ecological risks. The necessity of incorporating these risks into agrarian and rural development policies and implementing appropriate mitigation measures is substantiated.*

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ АГРАРНИХ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ**

**ФОРМУВАННЯ СТАЛОГО
ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ:
ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ**

**Матеріали V Міжнародної
науково-практичної конференції**

19 грудня 2024 року

Конференцію присвячено пам'яті Леоніда Яковича Новаковського,
академіка НААН України, доктора економічних наук, професора,
Почесного землевпорядника України, Заслуженого діяча науки і техніки України

Київ 2025

УДК 332.36

Формування сталого землекористування: проблеми та перспективи : матеріали V Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 19 грудня 2024 р.). Київ : Редакційно-видавничий відділ НУБіП України, 2025. 103 с.

Видання містить матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції «Формування сталого землекористування: проблеми та перспективи». Тематика конференції відображає комплексність, міждисциплінарність і багатовекторність проблем формування сталого землекористування та інноваційних підходів до їх вирішення. У тезах доповідей учасників представлено технічні, організаційні, економічні, екологічні та соціальні засади забезпечення формування сталого землекористування.

Матеріали збірника будуть корисними для фахівців у сфері землеустрою, геодезії, картографії, містобудування, геоінформаційних технологій та ін.

The publication contains materials of the V International scientific-practical conference "Formation of sustainable land use: problems and prospects". The theme of the conference reflects the complexity, interdisciplinarity and multi-vector nature of the problems of sustainable land use formation and innovative approaches to their solution. The participants' reports present the technical, organizational, economic, environmental and social principles of ensuring the formation of sustainable land use.

The materials of the collection will be useful for specialists in the field of land management, geodesy, cartography, urban planning, geographic information technologies, etc.

Матеріали подано в авторській редакції

Materials are submitted in the author's edition

Рекомендовано до друку вченою радою
Інституту землекористування Національної академії аграрних наук України
(протокол № 2-2 від 24 лютого 2025 р.)

ISBN 978-617-8571-19-1

© Інститут землекористування НААН України, 2025
The Institute of Land Management of National Academy of Agrarian Sciences of Ukraine, 2025